

ISSN: 1302-6879

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

YIL / YEAR : 2009 SAYI / NUMBER : 16 KIŞ / WINTER

ISSN: 1302-6879

**YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

HAKEMLİ DERGİDİR

YIL/YEAR : 2009 SAYI/NUMBER : 16 KIŞ /WINTER

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Sahibi

Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Alaattin KARACA

Editör

Doç. Dr. Alaattin KARACA
Doç. Dr. Vefa TAŞDELEN

Yayın Kurulu

Enstitü Yönetim Kurulu
Prof. Dr. Muhsin MACİT
Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU
Doç. Dr. Alaattin KARACA
Doç. Dr. Hüseyin YILMAZ
Doç. Dr. Vefa TAŞDELEN
Yrd. Doç. Dr. Abdülmecit CANATAK

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Arif ÜNAL
Prof. Dr. Abdülbaki GÜNEŞ
Prof. Dr. Ali Fuat DOĞU
Prof. Dr. Bülent KARAKAŞ
Prof. Dr. Hasan BOYNUKARA
Prof. Dr. Mustafa OFLAZ
Prof. Dr. M. Ruhi KÖSE
Prof. Dr. Recai KARAHAN
Doç. Dr. Yakup ÇİVELEK
Doç. Dr. Yaşar ŞENLER
Doç. Dr. Zeki TAŞTAN
Yrd. Doç. Dr. Ahmet YAYLA
Yrd. Doç. Dr. Bedri SARICA
Yrd. Doç. Dr. Handan TUNÇ
Yrd. Doç. Dr. Yılmaz ÖNAY
Yrd. Doç. Dr. Ercan TOMAKİN
Yrd. Doç. Dr. Hasan GÜNEŞ

Dizgi

Müştehir KARAKAYA

Baskı

Baranoğlu Ofset Matbaacılık: 0432 215 94 06 VAN

Yazışma Adresi

Doç. Dr. Alaattin KARACA
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / VAN
Tel:0 432 225 11 18 - 0 432 225 17 01/1272 - Fax:0 432 225 10 52

İletişim adresi: akaraca@yyu.edu.tr

Baskı Yılı: 2010

İÇİNDEKİLER

Doç. Dr. Alâattin KARACA Turgut Uyar'ın Şiirlerinde Modern Kent İmgesi	5
Yrd. Doç. Dr. İlker AYDIN Türkçede Belirtme Durumu ve Tümceenin Zorunlu Kurucusu Nesne Üzerine	29
Dr. Murat ÖZTÜRK Bir Siyasetname ve Pendname Olarak Lami'î Çelebi'nin Veyse Vü Ramin Mesnevisi	46
Yrd. Doç. Dr. Kayhan KURTULDU Czerny Op 299 3 Numaralı Etüdün Armonik ve Biçimsel Açından İncelenmesi	70
Yrd. Doç. Dr. Alaattin CANBAY İdol Kavramının Türk Popüler Müziğindeki Yansıması	83
Yrd. Doç. Dr. B. Cercis TANRITANIR Bharatı Mukherjee's Women In Desirable Daughters	100
Okt. Mustafa SOLMAZ Konya- Alata Üzerine Bir İnceleme	109
Yrd. Doç. Dr. H. Reşit DEMİREL Ezher'de Hadis İlimlerinin İhyası	129
Yrd. Doç. Hasan GÜNEŞ Bilişsel Gelişim Sürecinde Etkili Öğrenme Teknikleri	142

HAKEMLER

Prof. Dr. Arif ÜNAL	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. A. Meral TÖREYİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal SAKLAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan BOYNUKARA	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YEREBAKAN	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Metin AKKUŞ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Nevhiz ERCAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nezihe ŞENTÜRK	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Salih AKKAŞ	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Erdoğan ERBAY	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma AÇIK	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Halil DELİCE	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Nevzat TARTI	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Selami ECE	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Vefa TAŞDELEN	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. A. Mecit CANATAK	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ERDEM	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sami AĞAOĞLU	Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Türkçede Belirtme Durumu ve Tümcenin Zorunlu Kurucusu Nesne Üzerine

İlker AYDIN

Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Dil Bilimi Bölümü
ilkaydin67@hotmail.com

Özet

Öznenin gerçekleştirdiği eylemden doğrudan etkilenen nesne tümcenin temel ögesidir; hiçbir zaman seçimlik öge olamaz. Özne ve nesne ile kurulan tümceler, çatı özellikleri açısından etken çatılıdır. Türkçede belirtili nesne -I belirtme durumu ekini taşır. -I biçimbirimi yükleme durumundaki nesnenin belirticisidir. İster ekli olsun ister eksiz, geçişli eylem nesneye belirtme durumu yüklemektedir. Bundan dolayı belirtisiz nesne yalın durumda değildir. Yalın durum çekimine girme hakkı, yalnızca eylemle yapan/eden işlevi kuran ad ve adılara tanınmıştır. Türkçede belirtme durumu ve tamlayan durumunun soyut ve biçimsel görünümleri vardır. Bir soyut durum, belirli bir güdülenmeyle biçimsel olarak da sunulabilir; ama biçimsel durum, her zaman biçimsel olarak yansıtılan durumdur. Bu çalışmada ad çekimine giren ögeler karşısında nesnenin durumu irdelenmiş, belirtme ve ilgi durumu eklerinin işlev benzerliği üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Türkçe, belirtme durumu, ilgi durumu, nesne, zorunlu öge, seçimlik öge, birleşim değeri.

Abstract

The direct object which is directly affected by the action done by the subject is the main element of the sentence; object can never be an optional element. In considering the sentences in terms of structures the sentences which have subjects and objects are the active voice. In the Turkish language, the determined object carries the affix “-i” of case accusative. The morpheme “-i” is the determiner of the direct object which is in the case of accusative. With or without affix, the transitive verb identifies the accusative case on the direct object. That is why, the indeterminate object is not in nominative case. In the sentence, only names and pronouns which assume the action made by the verb can enter the declension of the nominative case. In Turkish, there are abstract and morphological aspects of accusative case and genitival case. An abstract case can be represented morphologically by a certain motivation;

but, a morphological case is the case which is always morphologically reflected. In this study, we studied the position of the direct object for the elements which enter the declination, and we insisted on the resemblance of functional affixes of the accusative case and the genitive case.

Key words: Turkish, accusative case, genitive case, direct object, immediate constituent, facultative constituent, valence.

Giriş

Tümcelerde anlamı genişletmek, pekiştirmek için özne ve yüklemden başka yüklemi tümleyen ögeler de kullanılır. Yüklemi tümleyen bu ögelere *tümleç* denir. Tümleçlerin en önemlisi nesnelere dir. Çünkü eylemi geçişli tümce ve yan tümcelerde nesne de özne ve yüklem gibi bir temel ögedir. Onsuz tümce eksik kalır, anlaşılması güçleşir.¹ Bu açıklamadan hareketle nesneyi şöyle tanımlamak mümkündür: Yüklemi geçişli eylem olan temel ya da yardımcı tümcelerde, öznenin eyleminden etkilenmekle birlikte eylemin anlamını tamamlayan, yalın ya da belirtme durumunda bulunan sözcük ya da sözcük öbeğine *nesne* ya da *düz tümleç* denir. Bu tanımlamada, nesneye yönelik iki özellik ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi; nesnenin, tümleç özelliğiyle yüklem (eylemin) anlamını tamamlaması; ikincisi ise geçişli eylemle kullanıldığından, öznenin eyleminden etkilenmesidir. Nesne, öznenin eylemini yüklediğinden, tümcede yükleme durumunda bulunan ögedir. Nesnenin tanımında geçen *geçişli eylem*; “tümcede özne dışındaki bir varlık veya nesneyi etkileyen yani bir nesne gerektiren eylem; *geçişsiz eylem* de; tümcede özne dışındaki bir varlık veya nesneyi etkilemeyen yani bir nesne gerektirmeyen eylem”dir.² Bir başka deyişle geçişli eylem, özne ve yüklemden başka üçüncü bir zorunlu kurucu olarak nesneyi isteyen eylemdir. Geçişli eylemden etkilenen ve nesne olarak adlandırılan öge, tıpkı özne ve yüklem gibi tümcenin zorunlu kurucusudur.

Nesne, eylemin anlamca gerektirdiği bir tümce kurucusudur, ama eylemin nesnelere arasındaki anlamsal ilişkisi her eylem için aynı değildir. Eylemin anlattığı iş, oluş, kılış gibi anlamsal içerikler nesnelere ile ilişkisinde de farklılaştırma meydana getirir. Vurma, çarpma, kırma özellikli eylemler, bu işlerden etkilenen nesnelere isterken, böylesine fiziksel temaslar gerektirmeyen duygu eylemleri, nesnelere ile daha serbest ilişkiler kurar. Bu nedenle ilk

¹ Tahir Nejat Gencan: **Dilbilgisi**, Ayraç Yayınevi, Ankara 2001, s. 121.

² Erdoğan Boz: “Adın Yükleme (Nesne) Durumu ve Tümcenin Nesne Ögesi Üzerine”, **Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları**, Volume 2/2 Spring 2007, s. 102.

grup eylemlerin nesnelere genellikle yalın tümleçler iken duygu eylemlerine nesne olan ad öbekleri yönelme, çıkma, kalma gibi anlamsal durumlarda bulunur. Bu nedenle ‘hoşlan-, bayıl-, kız-’ gibi duygu eylemleri, ad durumu farklılaşan tümleçler alırken ilk gruptaki eylemlerin nesnelere genellikle belirtme durumundadır.

Yüklemün etki alanını gösteren nesne, belirsiz ya da belirli durumunda bulunabilir. Bu durum, nesne konumundaki ad öbeğinin yansıttığı kavramın, genel ya da özel olmasına bağlıdır. Nesnenin türünü işaretleyen, geçişli eylemin derin yapıda içinde barındırdığı ve yüzey yapıda nesneye yüklediği ad durum ekleridir. Eğer nesne, belirtme durumunu işaretleyen “-I (-nI, -yI)” ekini almışsa *belirtili nesne* (‘Çocuk camı kırdı.’); belirtme eki almamışsa *belirtisiz nesne* (‘Çocuk cam kırdı.’). Yükleme sıfır (-Ø) biçimbirimle bağlanana belirtisiz nesne belirsiz, genel bir varlığı gösterirken, yükleme -I belirtme durumu ekiyle bağlanan belirtili nesne belirli, özel bir varlığı gösterir. Türkçe, eklemeli bir dil olarak, sözdizimsel durumları biçimsel yollarla kodlar. Bu açıdan Türkçede dört durum eki bulunur: belirtme, yönelme, kalma ve çıkma. Belirtme durumu zorunlu tümleçleri kodlarken, diğer durumlar seçimlik tümleçleri kodlar. Bununla birlikte Türkçe dilbilgisinde, bu durumları yüklenmiş bazı kurucuların seçimlik olup olmadığı tartışmalıdır.

Bu çalışmada, tümcenin zorunlu kurucusu olarak nesne üzerinde durulacak, nesne ile eylemsel yüklemün ilişkisi incelenerek nesne konumundaki ad öbeğinin yükleme bağlayan durum eklerine değinilecek ve Türkçede belirtme durumu açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın sonunda, araştırma sorunsalına yönelik, örneklere dayalı kapsamlı bir değerlendirmeye yer verilecektir.

1. Belirtili/belirtisiz nesne

Geleneksel dilbilgisinin yukarıda değindiğimiz nesne tanımlaması ve yaklaşımı bugün artık güncelliğini yitirmiş; tartışmalar belirli/belirsizlik imgesi bağlamında yükleme/belirtme durumu, belirtili/belirtisiz nesne, nesne yapıcı biçimlikler ve belirtisiz nesnenin zorunlu kurucu özelliği üzerinde odaklanmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi geçişli eylemden etkilenen ve tümcenin zorunlu kurucusu olan nesnenin belirli veya belirsiz olma durumu bağlamla ilgilidir; konuşucu ve dinleyici arasında gerçekleşen iletişim dizgesinde bilinen bir varlık üzerinde konuşuluyorsa, nesne belirtme biçimbirimini alır, aksi durumda almaz. Fakat ileride değineceğimiz gibi, -I belirtme ekini zorunlu olarak isteyen yapıların da olduğunu unutmamak gerekir.

Belirtisiz nesne bağımlı olduğu yüklem anlamını tamamlar ve yargının belirsizliğini, örtüklüğünü ortadan kaldırır; başka bir deyişle öznenin yaptığı işe açıklık getirir. Karahan, ‘söz vermek’, ‘ders çıkarmak’ örneklerinde olduğu gibi birleşik fiil oluşturmaya diğer cümle öğelerinden daha elverişli olmasının belirtisiz nesnenin belirsizlik, genellik niteliğinden kaynaklandığını vurgular.³ Buna karşın, belirtili nesne daima belirtme durumunda bulunur ve ‘kefeni yırtmak’, ‘kafayı çekmek’, ‘postu deldirmek’ örneklerinde olduğu gibi bir bölümü eylemle kalıplaşarak deyim olur. Nesnelere belirtili olanlar *tanımlı*, belirtisiz olanlar da *belgisiz* konumdadır. Fakat bazı durumlarda, belirtili nesnelere belgisiz sıfat olan ‘bir’ sözcüğünü takip ederek örtük bir anlam üstlenebilmektedir: ‘Artık *bir şairi* beğeniyorum.’, ‘Başınızdan geçen ilginç *bir olayı* bana anlatınız.’, ‘Herkesin bildiği *bir işi* benden mi saklıyorsun?’, ‘Dünden beri, *bir soruyu* çözemedi.’ Bu örneklerde, belgisiz sıfat olan ‘bir’ sözcüğü nesnelere örtüklük, genellik sezgisi yüklemektedir.

Ergin’e göre “nesne unsuru daima akuzatif (yükleme durumu, -i hâli) halinde bulunur, fiile akuzatifle bağlanır. Bu akuzatif ya ekli ya da eksiz olur. Ekli akuzatif nesnenin belirli olduğunu, belki de bilindiğini; eksiz akuzatif ise nesnenin belirsiz, umumî olduğunu ifade eder.”⁴ Karahan, Gronbech’in “Yükleme hâli eki bir nesneye önem verildiği durumlarda kullanılır.” saptamasına dayanarak “ekin görevinin diğer hâl eklerinde olduğu gibi, münasebet kurmak, bağlantı saptamak değil, nesneyi belirtmek, belirli kılmaktır.” der ve bunun da “fiili değil, ekin içinde bulunduğu durumu ilgilendirdiğini” savunur.⁵ Bizce bu durumunun eylemle de bağıntısı vardır. Çünkü ‘Bütün gece *annesini* düşündü.’, ‘*Kavgayı* Şahin ayırdı.’, ‘*Geçmişini* unuttuk.’ örneklerinde olduğu gibi bazı eylemler, tümcenin anlam bütünlüğü ve dilbilgiselliği açısından nesne konumundaki ad öbeklerine -I belirtme durumu ekini dayatmaktadır.

Aynı bağlamda Uzun, “adıl testi”ne soktuğu ‘O kitap okuyor.’, ‘Ali o okuyor.’ ve ‘Ali onu okuyor.’ tümcelerinde, belirtili/belirtisiz karşıtlığının eylemin nesnesi olmak gibi bir işlevsellikle ilgisi olmadığını söyler.⁶ Öte yandan, Aydın’a göre tamlama durumunda

³ Leyla Karahan: “Belirtisiz Nesnenin Söz Dizimindeki Yeri Üzerine”, V. **Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I**, 20-26 Eylül 2004, TDK, Ankara 2004, s. 1615-1624.

⁴ Muharrem Ergin: **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, Bayrak 2000, s. 400.

⁵ Leyla Karahan: “Yükleme (Accusative) ve İlgi (Genitive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler”, 3. **Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996**, Ankara 1999, s. 605-611.

⁶ N. Engin Uzun: **Evensel Dilbilgisi**, Multilingual, İstanbul 2000, s. 190.

olduğu gibi, Türkçede belirtme durumunun da *biçimbilimsel* ('Ali onu seviyor.') ve *soyut* ('Ali çikolata seviyor.') görünümleri vardır.⁷ Türkçede yalın durum nesne konumundaki ad öbeğine yüklenememekte, sadece özne konumundaki ad öbeğinde görülebilmektedir. Aydın ve Uzun'un bu yaklaşımları, Üretken Dönüşümlü Dilbilgisi Kuramınca geliştirilen Yönetme ve Bağlama Kuramının alt kuramlarından biri olan Durum Kuramına dayanmaktadır. Durum Kuramı "tümcelerde ad öbeklerinin hangi durumu yüklediklerini, durum yükleyicilerinin neler olabileceğini ve durum yüklemenin yapısal özelliklerini düzenleyen bir alt kuramdır."⁸

J. Kornfilt soyut belirtme durumunu, yalnızca yapısal durumlarda görülen *durum düşmesi* olgusuyla açıklamaya çalışır. Durum düşmesinin en fazla dikkati çeken örnekleri, belirtme durumunun düştüğü örneklerdir. Kornfilt durum düşmesini, "gönderge işlevi olmayan ad öbekleri, yapısal durum takısı alamazlar ve kurcularından biri oldukları tümcede, eylemin hemen solunda bulunurlar; bu tür ad öbekleri, fiilden ayrılamazlar." biçiminde açıklar. Araştırmacıya göre yapısal durum düşmesi aslında 'adın eyleme geçişimi' demektir.⁹ Biz Türkçede durum düşmesinin hem sıfır (-Ø) biçimbirim hem de -I biçimbirimi ile eyleme bağ(ım)lanabilen ad öbeklerinde ('*kitap oku-/kitabı oku-*', '*süt iç-/sütü iç-*' gibi) gözlendiğini düşünmekteyiz. Somut durum takısı taşımayan ad öbekleri, eylemin hemen solunda kalır; Türkçenin sözdizimi bu bakımdan esneklik göstermez. Ancak somut durum takısı alan ad öbeklerine geçişim uygulanamaz. Bu yüzden bu gibi ad öbekleri, eylemin solunda bulunmayabilir.

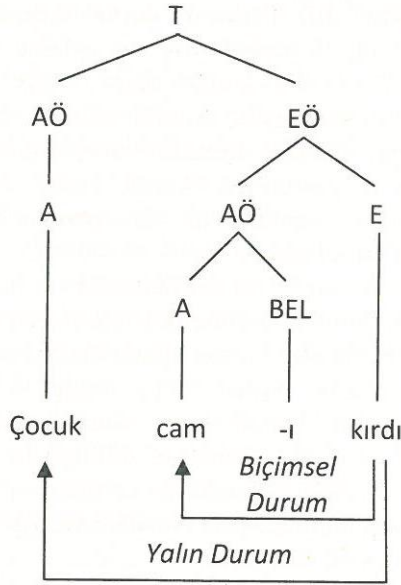
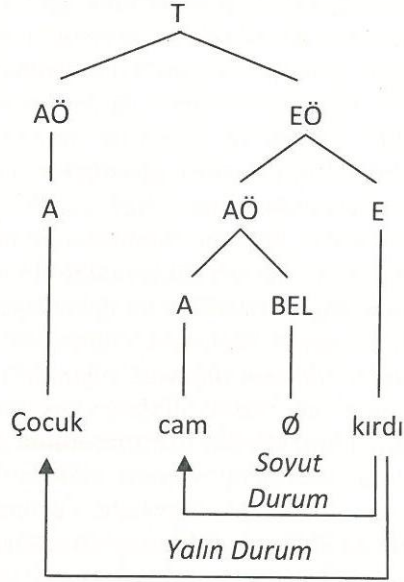
Buraya kadar aktarılanlardan hareketle, nesnenin belirli/belirsizlik durumuna yönelik şöyle bir çıkarımda bulunabiliriz: Türkçede geçişli eylemler, nesne konumundaki ad öbeklerine belirtme durumu yüklemektedir. Nesne yüzey yapıda -I belirtme durumu eki taşımaya da, derin yapıda var olan soyut belirtme durumu yüklenmektedir. (1a)'da, geleneksel dilbilgisine göre yalın durumda bulunan 'cam' sözcüğü, aslında *soyut belirtme* durumunda, (1b)'de 'camı' sözcüğü ise *biçimsel belirtme* durumundadır:

- (1) a. Çocuk *cam* kırdı.
b. Çocuk *camı* kırdı.

⁷ Özgür Aydın: "Türkçede Belirtme Durumu Ekinin Öğretimi Üzerine Bir Gözlem", *Dil Dergisi*, sayı 52, Ankara 1997, s. 5-17.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ö. Aydın: a.g.e., s. 5-17; N.E. Uzun: a.g.e., s. 184-234.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. J. Kornfilt: "Türkçe'de Geçişim ve Sözcük Dizimine Etkisi", *Dilbilim Araştırmaları*, Hitit Yayınevi, Ankara 1994, s. 42-53.

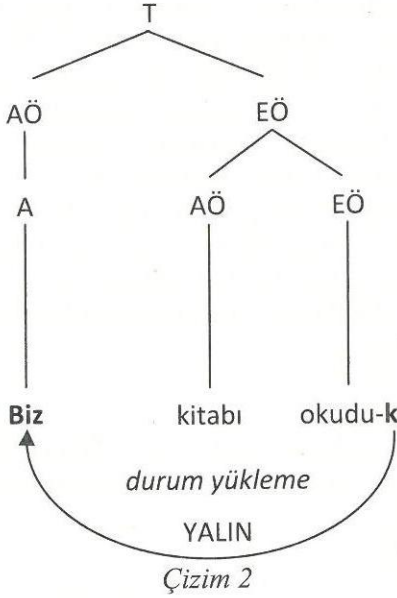

Çizim 1

Demek ki -I belirtme eki taşımayan -Ø biçimbirimli belirsiz nesnelere *soyut belirtme* durumunda [-belirtili], -I belirtme eki taşıyan -I biçimbirimli belirtili nesnelere de *biçimsel belirtme* durumundadır [+belirtili]. Türkçede -Ø biçimbirimli belirsiz nesne yalın durumda değil, soyut belirtme durumundadır. Kornfilt'in açıklamalarına dayanarak, soyut belirtme durumundaki öbekte durum düşmesinin

gözlendiğini söyleyebiliriz. Türkçede yalın durum sadece özne konumundaki ad ya da adillara yüklenmektedir. Yalın durumda bulunan bir ad öbeğine, ona bu durumu yükleyen eylemdir. Eylemler “kendilerine bağlanacak olan adların hangi durumda bulunması gerektiği konusunda belirleyicidir. Yani ad durumuna giren addır; ancak, adın hangi ad durumuna gireceğinin kararı eyleme aittir.”¹⁰ Özneye nesne arasındaki fark; öznenin yalın durumda, nesnenin belirtme durumunda olmasıdır. Türkçede eylemcil uyum ekleri durum yükleyicidir. Bu ekler özne konumundaki ad ya da adıla yalın durum yüklenmektedir (2):

(2) **Biz kitabı okudu-k.**

Belirtisiz nesneyle özne, eksiz kullanımlar olarak birbiriyle karışabilir. Ancak her iki temel ögenin ilişkili olduğu birimler değişiktir. Tümcedeki ögelerin sözdizimsel ilişkisi bağlamında özne, yüklemle kişisiyle bağlantılıyken nesne, eylemin kendisiyle bağıntılıdır.¹¹ Nesnenin Türkçenin sözdiziminde yeri bellidir: -Ø biçimbirimli belirtisiz nesne, yüklemle hemen önünde yer alır ve

¹⁰ Kerime Üstünova: “Yalın Durum Karmaşası”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/2 Spring 2007, s. 737-738.

¹¹ Oya Adalı: *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*, Papatya Yayınları, İstanbul 2004, s. 68.

genellikle yüklemle kendi arasına başka bir unsursun yerleşmesine izin vermez. Fakat -I biçimbirimli belirtili nesne, Türkçenin sözdiziminin esnekliğinden yararlanır ve yüklemden uzaklaşarak daha rahat yer değiştirebilir.

2. Belirtme durumu (-I)/İlgi durumu (-(n)In)

Geleneksel dilbilgisinde tartışmalı bir konu olan ilgi durumu; bir adın bir başka adla ilgisi olduğunu, kendisinden sonra gelen bir ada bağımlı bulunduğunu gösteren durumdur. İlgi durumu eki “-(n)In”; eklendiği adı tamlayan, belirten durumuna getirerek tamlamalar kurar. Eklendiği adın anlamına “belirtme, sahiplik, aidiyet, ilgi” vb. anlamları kazandıran ilgi durumu eki taşıyan bir ad tamlaması ile eksiz bir ad tamlaması arasındaki fark, tamlayan unsurun belirli ya da belirsiz oluşudur. Geleneksel dilbilgisinde ilgi durumu; adların, eylem ya da adlarla ilişkilerini ifade etmeye yarayan ad durumlarından biri olarak değerlendirilir. Oysaki ilgi durumu eki, diğer durum eklerinden farklı olarak adla ad arasında bağıntı kurmakta, yükleme herhangi bir gönderimde bulunmamaktadır. İşlevi tamlayıcı ile sınırlı kalan ilgi durumunun, diğer ad durumlarından farklı değerlendirilmesi gerektiği yönündeki görüşler, ilgi durumunun bu özelliğine dayanmaktadır.

Ekli ve eksiz olmak üzere iki biçimi olan ilgi durumu, adın kendinden sonra gelen iyelikli bir ada bağlanmasını gerektirir.¹²

- (3) a. saray-Ø kapısı
b. *saray-ın kapı
c. saray-ın kapı-sı

Nasıl nesne, belirtme ekiyle yüklemden uzaklaşabiliyorsa ad tamlamalarında da tamlayan öge, ilgi durumu ekiyle tamlanan ögeden uzaklaşabilmektedir:

- (4) a. saray kapısı
b. saray-ın ağaçtan oymalı siyah kapı-sı

Karahan, yükleme ve ilgi durumu biçimbirimlerinin temel işlevlerinin *belirtme* olduğu düşüncesindedir. Araştırmacıya göre, bu eklerin belirtme işlevinde bulduklarını gösteren bir yapı da bazı çekim edatlarıyla kurulan edat gruplarıdır. Türkçede isimler bu edatlarla birleşirken ‘*altun teg, çiçek teg, budun için, ot birle, köngül üye / saray gibi, okul için, araba ile, eğitim üzerin*’ örneklerinde olduğu gibi ek almazlar. Karahan, halbuki zamirlerin aynı edatlarla birleşirken isimlerden farklı olarak ‘*ani teg, mini için, sini birle, ani üye / onun gibi, senin için, benim ile, onun üzerine*’ örneklerinde olduğu gibi, Eski Türkçe döneminde yükleme hâli, daha sonraki

¹² Kerime Üstünova: a.g.e., s. 740.

dönemlerde de ilgi hâli eki aldığını vurgular. Karahan'a göre "bir ek, eğer münasebet eki ise zamirleri bağladığı gibi gramatikal bakımından aynı değerde olan isimleri de edatlara bağlayabilmesi gerekirdi. Nitekim 'doğru' edatı önünde ister isim ister zamir olsun yönelme hâli eki olmadan "ona doğru, eve doğru" edat grupları kullanılamamaktadır."¹³

Aslında burada, yönelme durumu ekini dayatan "(-e) doğru" ilgecidir. İlgeçler durum ya da çekim eki almamakla birlikte, kendilerinden önceki sözcüğün belli bir durum ya da çekim eki almasını gerektirirler. Bu durum aşağıdaki yapılar için de geçerlidir: "(-den) başka, (-den) beri, (-e) değin, (-e) göre, (-e) kadar, (-den) önce/sonra, (-e) rağmen" gibi. 'Onun gibi' örneğinde, *o* zamiri, *gibi* sözcüğünün etkisi ile -(n)in tamlayan ekini almıştır. 'Ona doğru', 'eve doğru' ilgeç öbeklerinde, *o* zamiri ve *ev* sözcüğünün adın yönelme durumuna geçmesini sağlayan *doğru* sözcüğüdür. Bizce 'ona doğru', 'eve doğru' biçimindeki ilgeç öbeklerinde, öbeği oluşturan yapıyı "ad/adıl + (-e) doğru" biçiminde düşünmek gerekmektedir. 'Doğru' sözcüğü yönelme ekini kendi içinde barındırmaktadır. Başka bir deyişle 'doğru' sözcüğü '-A' yönelme ekiyle birleşerek ilgeçli yapıyı oluşturmaktadır. Bu tarz ilgeç öbeğine, Delice "*çekim edatı öbeği*" adını verir: "Bir isim unsuru ile bir çekim edatından kurulan kelime öbeğidir. Bu öbekte isim unsuru başta; edatın türüne göre ekli veya eksiz olan çekim edatı *ile, için, -a kadar, -a göre, -a rağmen* vb. sonda bulunur."¹⁴

Uzun, 'Ali gibi', 'onun gibi'; 'Ali için', 'onun için'; 'Ali kadar', 'onun kadar' örneklerinde, "tümleci konumunda adil bulunduğu ilgecin yüklediği durumun, tamlayan" olduğunu vurgular. Uzun'a göre "ilgeçler tümlecine, ilgili ad öbeği belirtili olduğunda değil, adil olduğunda biçimsel olarak sunulan bir durum olarak belirtme değil, tamlayan yüklemektedir."¹⁵

- (5) a. Ali için
b. *Ali'nin için
c. onun için
d. *sen için
e. senin için

(5a)'da tamlayan durumu biçimsel olarak görülemezken, (5c-e)'de tamlayan durumu biçimsel olarak görülebilmektedir. (5a)'da

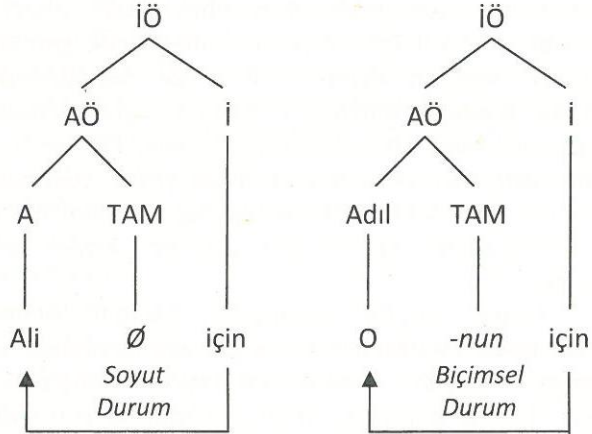
¹³ Leyla Karahan: a.g.e., 605-611.

¹⁴ H. İbrahim Delice: *Türkçe Sözdizimi*, Kitabevi, (3. Baskı), İstanbul 2007, s. 21.

¹⁵ N. Engin Uzun: a.g.e., s. 230.

yüze yapıda görünmeyen ama aslında derin yapıda var olan bir *soyut* tamlayan durumu vardır. Eksiz ilgeçlerle kurulan ilgeç öbeklerinde ilgeç, tümleci konumundaki özel adlara soyut tamlayan durumu (-Ø) yüklerken, tümleci durumundaki adılara biçimsel tamlayan durumu -(n)In yüklemektedir. Bir diğer deyişle, eksiz ilgeçler ad ve adılara tamlayan durumu yüklemektedir. Öyleyse, Türkçede belirtme durumu gibi, iki tamlayan durumundan söz etmek gerekir: “-Ø biçimbirim” ve “-(n)In.”¹⁶ Batı dillerinde de buna benzer görünümeler bulunmaktadır. Örneğin İngilizce ve Fransızcada tamlayan durumunun adılarda somut olarak, diğer ad öbeklerinde ise soyut olarak bulunduğunu (6)’daki örneklerde görüyoruz:

- (6) a. for Ali/pour Ali [Ali için]
 b. *for he/*pour il [*o için]
 c. for *him*/pour *lui* [onun için]

Çizim 3

Karahan, yükleme (belirtme) ve ilgi durumu biçimbirimlerinin işlevlerinin “ismin kendi dışındaki kelimelerle münasebetini ifade eden bir gramer kategorisi” şeklinde tanımlanan “hâl” kavramına uygun düşmediğini belirterek, bu iki biçimbirimin durum biçimbirimi sayılmasının doğru olmadığını söyler. Ancak yükleme durumunun “eksiz” (-Ø biçimbirimli) olduğunu belirtir. Karahan, “başlangıçta oldukça geniş bir kullanım alanına sahip olan yükleme durumu biçimbiriminin, zamanla kullanıldığı bu alanlardan çekilerek yerini

¹⁶ Özgür Aydın: “İkinci Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Türkçe Dilbilgisi Betimlemelerinin Görünümü”, *Çağdaş Türk Dili*, sayı 137-138, 1999, s. 33-41.

kendisiyle işlev paralelliği bulunan ilgi durumu biçimbirimine bıraktığı ve işlevini nesne içinde sınırlandırdığı” görüşündedir.¹⁷ Boz’a göre Baba da aynı görüştedir: “Adlar arasındaki *belirtme* tamlayan ekiyle; “*evin kapısı*”, tümcede ise +i durum ekinin ortaya çıkışıyla sağlanmıştır. Bunun için nesne yalın olarak kullanıldığı durumda, belirtilmesi ve vurgulanması için ortaya çıkan ekin en geniş işlevi anlam ayırma, tür belirtmedir.”¹⁸

Buradan şu sonuç çıkmaktadır: Türkçede belirtme durumu ve ilgi durumu biçimbirimlerinin işlevi belirtmedir. İşlevlerindeki paralellikten dolayı, tarihi süreç içerisinde ekler birbirinin yerine kullanılmıştır. Fakat bu iki biçimbirimin hangi yapısal kategori içinde değerlendirileceği tartışma konusudur. Belirtme durumu, tümce düzleminde eylemsel yüklemeyle bağıntılı olarak zorunlu tümleçleri kodlarken ilgi durumu, tamlayan ve tamlanandan oluşan tamlama öbeği içinde, seçimlik tümleci (tamlayan) biçimsel olarak kodlamaktadır. Diğer taraftan, adil ve eksiz ilgeçten oluşan ilgeç öbeklerinde, belirtme durumunda olduğu gibi, soyut tamlayan durumu (-Ø) ve biçimsel tamlayan durumu -(n)In olmak üzere iki tamlayan durumundan söz etmek gerekmektedir.

3. Eylemlerin ‘birleşim değeri’ ve ‘dolaylı’ nesne

Bugün, adın yükleme durumunu belirleyen biçimliklerin yalnızca -I veya -Ø biçimbirimleri olmadığı, nesnenin başka biçimbirimlerle de karşılanabileceği bilinmektedir. -A ya da -DAn biçimbirimlerinden birini almış bazı ögeler de tümcede nesne işlevini üstlenebilmektedirler. ‘Hemşire *hastaya* bakıyor.’, ‘Çocuklara kıymayın.’, ‘Kamyon *duvara* çarptı.’ ve ‘Seyirciler birden, *kapıya* yöneldiler.’ tümcelerinde -A biçimbirimini; ‘Başbakan uzun uzun *ikili ilişkilerden* bahsetti.’, ‘Kendisini gördüm ama *o işten* söz açmadım.’, ‘*Havadan sudan* konuştuk.’, ‘Herkes *ondan* şüpheleniyordu.’ tümcelerinde ise -DAn biçimbirimini almış ögeler işlev bakımından dolaylı tümleç değil, tümcenin zorunlu kurucusu olan *dolaylı nesnelere*dir.¹⁹

Aynı durum “ile” ilgecini isteyen eylemlerle kurulan tümcelerde de ortaya çıkmaktadır. “Evlən-”, “buluş-”, “ilgilen-”, “karşılaş-” gibi eylemler, “biri ile...” anlamını taşıyan doğru tümceler kurabilmek için, bir özne ve bir “ile” tümleci isterler. Tümleç kurma

¹⁷ Leyla Karahan: a.g.e., s. 605-611.

¹⁸ Aktaran, Erdoğan Boz: a.g.e., s. 105.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan Boz: a.g.e., s. 103-104.

işlevi üstlenen “ile” ilgeci hiçbir zaman düşmez.²⁰ ‘Pazarda *Can ile* karşılaştım.’ örneğinde, ‘Can ile’ dizimi yüklem anlamını tamamlayan, yüklem taşıdığı yargının belirsizliğini ortadan kaldıran zorunlu bir yapıdır. Yüklem bildirdiği kılıştan doğrudan etkilenen bu tür zorunlu ögeler *nesne* olarak değerlendirilmelidir. -A, ve -DAn eki alan nesnelere *dolaylı nesne* olarak adlandırılırken “ile” ilgecini zorunlu olarak isteyen yapılar da *ilgeçli nesne* olarak değerlendirilebilir.

‘Suçlu *bir üst mahkemeye* başvurdu.’, ‘Kamyon *bir ineğe* çarptı.’ örneklerinde ‘bir üst mahkeme’ ve ‘bir ineğe’ dizimleri tümcenin zorunlu kurucularıdır ve nesne işlevlidir. Yüklemden doğrudan etkilenen bu yapılar yukarıda da belirtildiği gibi dolaylı nesne olarak adlandırılmalıdır. Fakat ‘Amcam *köyde* yaşıyor.’ ve ‘Abim *evde* çalışıyor.’ örneklerindeki yapılar farklı yapılardır: ‘köyde’ ve ‘evde’ sözcükleri burada *dolaylı tümleç*dir ve eylemle doğrudan bağıntılı değildir. Bunlar tümcenin *seçimlik ögeleridir*. Aynı biçimde, ‘Başbakan ikili ilişkilerden bahsetti.’ örneğindeki ‘ikili ilişkilerden’ dizimine ulanan -DAn eki ile, ‘Ahmet evden çıktı’ tümcesinde ‘ev’ sözcüğüne ulanan -DAn eki işlev bakımından aynı noktada değildir. “Çık-” fiili hem -A durumunda (‘Bahçeye çıktık.’) hem de -DAn durumunda (‘Öğrenciler sınıftan koşarak çıktılar.’) kullanılabilir. Buna karşın “bahset-” fiili sadece -DAn durumlu bir ögeyi kendine bağ(ım)layabilmekte, yönetebilmektedir. Aslında seçimlik ögeler olan -A ve -DAn tümleçleri, belirtili nesnenin olmadığı durumlarda yükleme işlevi üstlenerek zorunlu öge konumunu çıkmakta ve nesne işlevi üstlenmektedir. Nadir de olsa, nesne işlevini “ile” ilgeci de üstlenebilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, -A, -DAn ve “ile” biçimlikleriyle kurulan ögelerin yön, tutar, araç-gereç gösterme işlevlerini de taşıyabilmeleridir.

Daha öncede değindiğimiz gibi eylemler, kendilerine bağlanacak adların hangi durumda bulunması gerektiği konusunda belirleyicidir. Yani ad durumuna giren addir; ancak, adın hangi ad durumuna gireceğini dayatan eylemdir. Bir eylem tümcede iki tür öge yönetir. Bu ögelerin bazıları dilbilgisi açısından zorunludur, bazıları değildir. Yani tümce ögeleri arasında ikili bir ayrım yapılabilir: Temel öge ve seçimlik öge. Temel ögeler, bir tümcenin dilbilgisi açısından doğru olarak kurulabilmesi için kullanılması gereken zorunlu ögelerdir. Seçimlik ögeler ise, anlamsal açıdan tümceleri

²⁰ F. Erkman-Akerson, Ş. Ozil: **Türkçede Niteleme, Sıfat İşlevli Yan Tümceler**, Simurg, İstanbul 1998, s. 80.

zenginleştiren sözcüklerdir. Bir tümcenin dilbilgisel yapısı açısından kullanılması zorunlu olmayan seçimlik ögeler, istendiğinde tümceden çıkartılabilir.

- (7) a. Ahmet, dün akşam sinemada *arkadaşını* görmüş.
b. Ahmet, dün akşam sinemada *arkadaşına* rastlamış.

(7a)'da -I durumlu bir tümleş (arkadaşını), (7b)'de ise -A durumlu bir tümleş (arkadaşına) var. Bu tümleşlerin durum eklerini değiştirdiğimizde, dilbilgisel olmayan bir durum ortaya çıkar:

- (8) a. *Ahmet, dün akşam sinemada *arkadaşına* görmüş.
b. *Ahmet, dün akşam sinemada *arkadaşını* rastlamış.

Demek ki bazı eylemlerle dilbilgisi açısından doğru bir tümce kurmak için, belli durum ekleri almış tümleşlerin kullanılması gerekir. Başka bir deyişle, sözdizimi içinde eylemlerin belli yönetim çevreleri vardır. Örneğin “gör-” eylemi -I durumlu bir tümleş yönetirken, “rastla-” eylemi ise -A durumlu bir tümleş kendine bağımlı kılar. Diğer taraftan, örnek tümcelerde yer alan zaman belirteci ‘dün akşam’ ile -DA durumlu tümleş ‘sinemada’ her iki eylemle birlikte kullanılabilen tümce ögeleridir. Bunlar tümcenin *seçimlik* ögeleridir; tümceden çıkarıldıklarında tümcelerin dilbilgisel yapılarında bir değişiklik olmaz (9).²¹

- (9) a. Ahmet arkadaşını görmüş.
b. Ahmet arkadaşına rastlamış.

Özne de yüklem gibi tümcenin zorunlu ögesidir; tümceden çıkartılamaz ve yalın durumda bulunur. Değerlilik bağlamında, iki eylem de iki değerlidir: “gör-” eylemi bir özne ve -I durumlu bir tümleş yönetirken, “rastla-” eylemi ise bir özne ve -A durumlu bir tümleş yönetmektedir. Aynı biçimde -I belirtme durumunda bir tümleş isteyen eylemle -A durumunda bir tümleş isteyen eylem aynı değerdedir.

Buraya kadarki anlattıklarımız ‘Bağımsal Dilbilgisi’ kuramı çerçevesinde daha fazla anlam kazanmaktadır. Bağımsal dilbilgisi, özneyi eyleme bağımlı kılarak, onu eylemin yönetimindeki tümleşlerle aynı düzeye indirger. Tümşeyi *eyleyen*, *tümleşeyen* ve bunların doğrudan doğruya bağlandıkları *eylem* biçimlendirir. Yüklemsel eylem kendisine bağımlı birimleri yöneten *merkez düğüm*dür. Tümşede, özne ve nesneye eyleyen, yer ve zaman bildiren ögelere de tümleş adı verilir. Bir eylemin yönettiği eyleyenler çatısı o eylemin “birleşim değeri” olarak adlandırılır. Tek eyleyenli eylemler

²¹ F. Erkman-Akerson, Ş. Ozil: a.g.e., s. 66-67.

tek değerli, iki eyleyenli eylemler iki değerli, üç eyleyenli eylemler de üç değerli eylem sayılır.²²

Tek değerli eylemler, bir öznesi olan fakat tümleci olmayan tek eyleyenli eylemlerdir: ‘Çocuk uyuyor’. “Uyu-” eyleminin yönetim çerçevesindeki tek zorunlu öge öznedir. Çift değerli eylemler, bir özne ve bir tümleci yöneten iki eyleyenli eylemlerdir: ‘Selma Can’dan hoşlandı.’, ‘Fatih İstanbul’u fethetti.’ Örneğin, “aç-” eylemi de çift değerlidir. Açma eylemi yerine getirilirken, bunu yapacak bir özneye, bir de bu eylemden etkilenen bir ikinci varlığa, yani bir belirtili nesneye gerek vardır: ‘Ayşe kapıyı açtı.’ Üç değerli eylemler de özne ve iki tümlecini eyleme bağımlı olduğu üç eyleyenli eylemlerdir: ‘Amcam bana borç para verdi.’, ‘Can sevincini, bütün sınıf ile paylaştı.’ Aynı biçimde, “hediye et-” eylemi de üç değerlidir. ‘Hakan kolyeyi kız arkadaşına hediye etti.’ tümcesinde; kolyeyi hediye eden ‘Hakan’, kolyeyi alan ‘kız arkadaşı’ ve hediye edilen ‘kolye’ olmak üzere üç eyleyen vardır. Bu üç eyleyenli oluş, ayrı ayrı işlevleri yerine getiren üç eyleyen olmadan gerçekleşemez.

Sonuç ve Öneriler

Nesnenin tümcede asıl görevi geçişli eylemlerin çok geniş olan etki alanını sınırlamak, daraltmaktır. Örneğin “al-” eylemiyle *neyi?* ya da *kimi?* sorularını karşılayacak neredeyse sonsuz sayıda tümce üretilebilir. Fakat ‘Ahmet gazete aldı.’ tümcesinde, ‘gazete’ nesnesini kullanmakla “al-” eyleminin etki alanı sınırlandırılmış olur. Bu bakımdan nesne de tümleçtir. Geçişli eylemlerle kurulan tümcelerde nesne, özne ve yüklem gibi tümcenin zorunlu kurucusudur.

Öznenin gerçekleştirdiği eylemden doğrudan etkilenen belirtili/belirtisiz nesne tümcenin temel ögesidir; hiçbir zaman seçimlik öge olamaz. Özne ve belirtili/belirtisiz nesne ile kurulan tümceler, çatı özellikleri açısından etken çatılıdır. Türkçede belirtili nesne -I belirtme durumu ekini taşır. Fakat bazen biçimsel olarak -I eki kullanılmaz: ‘Ahmet *kitap* okuyor.’, ‘Ahmet *kitabı* okudu.’ Birinci tümcede -I ekinin kullanılmaması nesneyi belirtisiz kılmaktadır. Yani ‘Ahmet’ ikinci tümcedeki gibi belli bir kitabı değil, herhangi bir kitabı okumaktadır. -I ekinin birinci tümcede düşmüş olması, bu ögenin ‘belirtisizlik’ değeri taşıdığını gösterir. Dilbilgisel işlev açısından her iki nesne arasında bir fark yoktur. -I eki ister düşmüş olsun ister düşmemiş olsun, ‘kitap/kitabı’ ögesi her iki tümcenin de nesnesidir. Kısacası, nesne konumundaki ad öbeği, ister belirtili olsun ister

²² O. Soutet: *Linguistique*, PUF, Paris, 1995, s. 278.

belirtisiz, tümcenin nesnesi olma işlevi, dolayısıyla eylemin tümleci konumunda bulunması değişmemektedir. -I biçimbirimi yükleme durumundaki nesnenin belirticisidir. İster ekli olsun ister eksiz, geçişli eylem nesneye belirtme durumu yüklemektedir. Bundan dolayı belirtisiz nesne yalın durumda değildir.

Türkçede bazı ad öbeklerine biçimsel belirtme durumunun yüklenme zorunluluğu vardır. Özel adlar, birinci ve ikinci kişi adları, işaret zamirleri, belirtili ad tamlamaları, gösterme kavramı taşıyan sıfat tamlamaları belirli/özel bir varlığı gösterdikleri için, tümce ve yan tümcelerde ancak belirtili nesne olabilir. Gerçekten özel adlar, belirli varlıkları/kavramları gösterir. Bu özellik birinci ve ikinci kişi adlarıyla, işaret zamirlerinde de vardır. Belirtili ad tamlamalarında da belirtilen birimin gösterdiği kavram belirlidir. Benzer özellik işaret sıfatlarının belirttiği adlarda da görülür. İşte bu nedenle, söz konusu birimler belirtisiz nesne olamazlar. Dil, belirli kullanılması gereken kavramın belirsiz kullanımına izin vermez. Bu bağlamda, ‘Sen Ankara gezdin.’, ‘Biz Orhan bekliyoruz.’, ‘Ben siz çağırdım.’, ‘Sen bu istedin.’, ‘Biz masanın örtüsü aldık.’, ‘Bu kapı açtım.’ denilemez. Tümcelelerin tamamı dilbilgisi dışıdır; eylemler yönettikleri nesne durumundaki ad öbeklerine -I biçimbirimini dayatmaktadır.

Türkçe, eklemeli bir dil olarak, sözdizimsel durumları biçimbilimsel yollarla kodlar. Sözcüklerin birbirleriyle olan ilişkisi bağlamında, Türkçedeki yapısal durumlar şunlardır:²³ *yalın durum*, *belirtme durumu* ve *tamlayan durumu*. Yalın durum, eylemsel uyum tarafından, tamlayan durumu ad durumu tarafından, belirtme durumu da eylem tarafından atanır. Yapısal durumlardan belirtme durumuyla tamlayan durumu, genellikle somut takılar aracılığıyla gerçekleştirilir. Fakat durum düşmesine uğrayınca bu son iki durum, soyutlaşıp takısız olarak kullanılır. Yapısal durumların üçüncüsü olan yalın durumun hiçbir zaman sesbilgisel içeriği olan takısı yoktur. Türkçede belirtme durumu ve tamlayan durumunun *soyut* (‘Çocuk süt içti.’; ‘Ali gibi’) ve *biçimsel* (‘Çocuk sütü içti.’; ‘Onun gibi’) görünümleri vardır. Bir soyut durum, belirli bir güdülenmeyle biçimsel olarak da sunulabilir (‘Çocuk elma yedi.’/‘Çocuk elmayı yedi.’); ama biçimsel durum, her zaman biçimsel olarak yansıtılan durumdur (*‘Çocuk bahçe çıktı.’/‘Çocuk bahçeye çıktı’).

Geleneksel nesne tanımlamalarında, “nesne unsurunun sadece yalın ve yükleme durumunda bulunduğu” ifade edilmektedir. Bu durumda; ‘Ahmet kapıyı açtı.’ tümcesinde nesne, ‘kapıyı’ sözcüğüdür. Eylemin etki ettiği varlık ‘kapı’dır. Diğer taraftan, ‘Ahmet kapıya

²³ Jaklin Kornfilt: a.g.e., s. 52.

vardu.’ tümcesinde de nesne ‘kapıya’ sözcüğüdür. Çünkü eylemden etkilenen varlık yine ‘kapı’dır. Öyleyse nesne, adın sadece yalın ve yükleme durumunda bulunan bir öge değil; aynı zamanda yönelme ve ayrılma durumu eki de alabilen bir ögedir. Nesne konusunda geleneksel yaklaşımların ortaya koyduğu sorunlardan biri de nesnenin, tümcede eylemden etkilenen unsur olarak kabul edilmesidir. Bu durum, Boz’un da belirttiği gibi “biçimsel olarak nesne konumunda olmasına karşın anlamsal olarak buna olanak tanımayan yapılarda bir çıkmaza neden olmaktadır.”²⁴ Örneğin ‘Annesi, [Ayşe’nin sinemaya gittiği]-ni bilmiyor.’ tümcesinde, biçimsel olarak nesne olan dizimin (Ayşe’nin sinemaya gittiği), ‘bilmiyor’ eyleminden nasıl etkilendiğini ifade etmek oldukça güçtür. O hâlde nesne, genel kabullerde belirtilen ismin sadece yalın ve yükleme durumunda bulunan bir öge ya da eylemin etkilediği bir varlık değil; özne ve yüklemden sonra tümcenin zorunlu kurucusu olan ögedir. Demek ki nesnenin varlığını belirleyen yalın ya da belirtme durumunda olması değil, tümcenin zorunlu ögesi olması özelliğidir. Bu durumda nesne soyut belirtme durumunda, biçimsel belirtme durumunda, -A durumunda, -DAn durumunda, hatta “ile” tümleci biçiminde de olabilir.

Türkçede ilgi ve belirtme durumu dışındaki bütün ad durumlarının sadece ekle yapıldığı, bu eklerin kaldırılması durumunda ad-eylem ilişkisinin ortadan kalktığı bilinmektedir. Oysa belirtme ve ilgi durumu, diğer ad durumlarından farklı olarak hem ekli hem de eksiz olarak yapılabilmektedir. Belirtme ve ilgi durumu ekleri arasındaki benzerlik işte bu noktada başlamaktadır: Her iki ek de tümcede *belirtme* işlevi üstlenmektedir. Bu ekler öğretilirken, söz konusu eklerin diğer durum eklerinden farklı olarak, eklendikleri ögelerden düşürülebildiği ve bu durumun herhangi bir dilbilgisel olmayan durum ortaya koymadığı (‘araba tekeri/araba-nın tekeri’; ‘Kitap okudu./Kitab-ı okudu.’); fakat diğer durum eklerinin eklendikleri birimlerden çıkartılması durumunda tümcenin dilbilgiselliğini kaybettiği (*‘Gemi iskele yanaştı.’/‘Gemi iskeleye yanaştı.’; *‘Zeynep İstanbul yaşıyor.’/‘Zeynep İstanbul’da yaşıyor.’; *‘Şahin yurt ayrıldı.’/‘Şahin yurttan ayrıldı.’), bir diğer deyişle, tümleç-eylem ilişkisinin ortadan kalktığı öğrencilere bağlam içinde mutlaka kavratılmalıdır.

Türkçede ad durum eklerini öğretirken, doğrudan ad çekimine giren eklerden başlama yerine; eylemlerin belli yönetim çevrelerinin olduğu, her eylemin etrafında bazı boş alanların bulunduğu ve bunların çeşitli tümleçlerle doldurulması gerektiği vurgulanmalı; ad

²⁴ Erdoğan Boz: a.g.e., s. 106.

durumları bu çerçevede kavratılmaya çalışılmalıdır. Eylemlerin birleşim değeri bağlamında, -I belirtme durumlu bir tümleş isteyen eylemle -A durumlu bir tümleş isteyen eylem aynı değerdedir. Sorun aynı eylemin iki farklı durumla da ('bahçeye çık-'/'evden çık-') kullanılmasıdır. Bu da, bazı eylemlerin, hem sıfır (-Ø) biçimbirimli hem de -I belirtme ekli ad öbeğini kendine bağlayan eylemler gibi, hem -A durumlu hem de -DAn durumlu tümleşleri yönetebildiği ve kendine bağlayabildiğini göstermektedir. Bu arada bazı eylemlerin sadece -I (*Zeynep Hakan terk etti.'/'Zeynep Hakan'ı terk etti.'), -A (*Başbakan kalabalık seslendi.'/'Başbakan kalabalığa seslendi.') ve -DAn (*Dedem *eski günler* bahsetti.'/'Dedem *eski günlerden* bahsetti.') durum eklerini dayattığını unutmamak gerekir.

Kaynakça

ADALI, Oya: **Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler**, Papatya Yayınları, İstanbul 2004.

AYDIN, Özgür: "Türkçede Belirtme Durumu Ekinin Öğretimi Üzerine Bir Gözlem", **Dil Dergisi**, sayı 52, Ankara 1997.

AYDIN, Özgür: "İkinci Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Türkçe Dilbilgisi Betimlemelerinin Görünümü", **Çağdaş Türk Dili**, sayı 137-138, 1999, s. 33-41.

BOZ, Erdoğan: "Adın Yükleme (Nesne) Durumu ve Tümçenin Nesne Ögesi Üzerine", **Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları**, Volume 2/2 Spring 2007.

DELİCE, H.İbrahim: **Türkçe Sözdizimi**, (3. Baskı), Kitabevi, İstanbul 2007.

ERGİN, Muharrem: **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, Bayrak 2000.

ERKMAN-AKERSON, F., OZİL, Ş.: **Türkçede Niteleme, Sıfat İşlevli Yan Tümceler**, Simurg, İstanbul 1998.

GENCAN, Tahir Nejat: **Dilbilgisi**, Ayraç Yayınevi, Ankara 2001.

KARAHAN, Leyla: "Belirtisiz Nesnenin Söz Dizimindeki Yeri Üzerine", **V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, 20-26 Eylül 2004**, TDK, Ankara 2004.

KARAHAN, Leyla: "Yükleme (Accusative) ve İlgi (Genitive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler", **3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996**, Ankara 1999.

KORNFILT, Jaklin: "Türkçe'de Geçişim ve Sözcük Dizimine Etkisi", **Dilbilim Araştırmaları**, Hitit Yayınevi, Ankara 1994.

SOUTET, O.: **Linguistique**, PUF, Paris 1995.

ÜSTÜNOVA, Kerime: "Yalın Durum Karmaşası", **Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları**, Volume 2/2 Spring 2007.